অধ্যায় ১ঃ প্লেটো আৰু এৰিষ্টটল

অধ্যায় গাঁথনি

1.1 উদ্দেশ্য
1.2 পৰিচয়
1.3 প্লেটো
    1.3.1 প্লেটোৰ ন্যায় তত্ত্ব
    1.3.2 প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্ৰৰ তত্ত্ব
1.4 এৰিষ্টটল
    1.4.1 এৰিষ্টটলৰ নাগৰিকত্বৰ তত্ত্ব
    1.4.2 এৰিষ্টটলৰ বিপ্লৱৰ তত্ত্ব
1.5 অধ্যায়টোৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
1.6 অধিক জানিবলৈ
1.7 অগ্রগতিৰ খতিয়ান
1.8 আৰ্হি প্রশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনিঃ

- প্লেটোৰ ন্যায় তত্ত্বটো আলোচনা কৰিব পাৰিব
- প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্ৰৰ ধাৰণা বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- এৰিষ্টটলৰ নাগৰিকত্বৰ তত্ত্বৰ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- এৰিষ্টটলৰ বিপ্লৱৰ ধাৰণা পৰীক্ষা কৰিব পাৰিব।

১.২ পৰিচয়

পশ্চিমীয়া ৰাজনৈতিক চিন্তাৰ ইতিহাস দুজন বিখ্যাত গ্রীক দার্শনিক প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলৰ সৈতে আৰম্ভ হোৱা বুলি ক'ব পাৰি। এই দুজন বিখ্যাত দার্শনিকে বিভিন্ন বিষয়ত আগবঢ়োৱা তেওঁলোকৰ চিন্তা আৰু মতবাদৰ সহায়ত সেই সময়ৰ সমাজ আৰু ৰাজনীতিত এক বিশেষ প্রভাৱ পেলাবলৈ সক্ষম হৈছিল। এইটো অধ্যায়ত আমি প্লেটোৱে বিভিন্ন বিষয়ত আগবঢ়োৱা ধাৰণাসমূহ, যেনে— ন্যায়তত্ত্ব আৰু আদর্শ ৰাষ্ট্ৰৰ তত্ত্ব সম্পর্কে আলোচনা কৰিম আৰু লগতে এৰিষ্টটলৰ নাগৰিকত্বৰ তত্ত্ব আৰু বিপ্লৱ তত্ত্বৰ সম্পর্কেও ইয়াত আলোচনা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। এই তত্ত্ববোৰ অধ্যয়ন কৰি আপোনালোকে সাধাৰণভাৱে পূৰণি গ্রীক সমাজৰ ৰাজনৈতিক আদর্শসমূহ আৰু বিশেষকৈ প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলৰ ৰাজনৈতিক আদর্শসমূহৰ লগত পৰিচিত হ'ব পাৰিব।

১.৩ প্লেটো

প্লেটো [427 খ্রীঃপূঃ - 347 খ্রীঃপূঃ)ৰ কর্মৰাজি হ'ল কলা, বিজ্ঞান, দর্শন, কবিতা, নীতিশাস্ত্র আৰু

অধিবিদ্যাৰ এক সমন্বয়, আন কথাত ক'বলৈ গ'লে ই হ'ল এজন মানুহৰ এক সম্পূৰ্ণ জীৱন প্ৰক্ৰিয়া। প্লেটোৱে চক্ৰেটিছক নিজৰ গুৰু হিচাপে জ্ঞান কৰিছিল আৰু তেওঁৰ দ্বাৰা বিশেষভাৱে প্ৰভাৱিত হৈছিল। প্লেটোৱে সেই সময়ৰ সমাজৰ প্ৰচলিত নিয়ম-কানুন আৰু শাসন ব্যৱস্থাক লৈ সম্পূৰ্ণভাৱে অসন্তুষ্ট আছিল। সেয়েহে তেওঁ বিভিন্ন বিষয়ত নিজৰ ধাৰণাসমূহ গঢ়ি তুলিছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে ৰাষ্ট্ৰ এখন সদায় এজন সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ আৰু সৰ্বজ্ঞানী ব্যক্তিৰ দ্বাৰা শাসিত হ'ব লাগে। তেওঁৰ আটাইতকৈ দৰকাৰী গ্ৰন্থ— "দ্য ৰিপাব্লিক" *(The Republic)* হ'ল বিশ্বসমাজলৈ এক বৃহৎ অৱদান য'ত তেওঁ নৈতিকতাৰ আঁৰত ৰাজনীতিক ব্যাখ্যা কৰিছে। প্লেটোৰ আন আন দৰকাৰী কৰ্মসমূহ হ'ল— "দ্য ষ্টেটচমেন" *(The Statesmen)* আৰু "দ্য লজ' " *(The Laws)*।

১.৩.১ প্লেটোৰ ন্যায় তত্ত্ব

প্লেটোৱে মতপোষণ কৰিছিল যে এখন ৰাষ্ট্ৰৰ মূলভেঁটি ন্যায় হোৱা উচিত। তেওঁ কৈছিল যে ন্যায় হ'ল এখন ৰাষ্ট্ৰৰ ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক ব্যাধিসমূহ দূৰ কৰাৰ একমাত্ৰ উপায়। প্লেটোৰ ন্যায়তত্ত্ব অনুসৰি প্ৰত্যেকজন নাগৰিকে তেওঁ সকলোতকৈ সমৰ্থবান হোৱা কাৰ্যসমূহে সমাপন কৰে আৰু আনৰ কাৰ্যত কোনো প্ৰতিবন্ধকতাৰ সৃষ্টি নকৰে। অৰ্থাৎ, প্ৰতিটো শ্ৰেণীয়ে ৰাষ্ট্ৰ এখনত ইয়াৰ ভূমিকা সুকলমে পালন কৰে আৰু এনেদৰে এখন ৰাষ্ট্ৰই প্ৰাকৃতিকভাৱে শান্তি আৰু সমৃদ্ধিৰ দিশে গতি কৰে।

প্লেটোৰ ন্যায়ৰ প্ৰকৃতি হ'ল নৈতিক আৰু দাৰ্শনিক। প্লেটোৰ ন্যায় তত্ত্ব অনুসৰি এজন ব্যক্তিয়ে সেইসমূহ কাৰ্যহে সম্পন্ন কৰিব লাগে যিবোৰ তেওঁৰ প্ৰাকৃতিক যোগ্যতাৰ সৈতে সুন্দৰকৈ খাপ খাই পৰে আৰু আনৰ কাৰ্যত কোনো ধৰণৰ হস্তক্ষেপ কৰিব নালাগে। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে প্লেটোৰ ন্যায় তত্ত্বই কাৰ্যৰ বিশেষীকৰণৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। ন্যায়ে সেয়েহে কোনো এক উপযুক্ত স্থানত এজন ব্যক্তিৰ দায়িত্বৰ পৰিপূৰ্ণতাকে বুজায়। সংক্ষেপতে ক'বলৈ গ'লে, প্লেটোৰ মতে এখন আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰত প্ৰত্যেকজন ব্যক্তিয়ে আনৰ কাৰ্যত ব্যাঘাত নজন্মোৱাকৈ নিজৰ কাৰ্যসমূহ সমাপন কৰে।

প্লেটোৱে এহাতে মানৱীয় একক (human organism) আৰু আনহাতে সামাজিক এককৰ (social organism) মাজত এক সাদৃশ্যৰ সৃষ্টি কৰিছিল। প্লেটোৰ মতে মানৱীয় একক তিনিটা উপাদানযুক্ত যুক্তি, সাহস আৰু ক্ষুধা। মানৱীয় একৰ লগত সাদৃশ্য ৰাখি প্লেটোৱে সামাজিক একককো তিনিটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছিল। এই শ্ৰেণীসমূহ হ'ল— দাৰ্শনিক শ্ৰেণী নাইবা শাসকীয় শ্ৰেণী যিয়ে যুক্তিৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে, সহায়কাৰী অথবা যোদ্ধা শ্ৰেণী যিয়ে সাহসক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে আৰু শ্ৰমিক শ্ৰেণী যিটো খেতিয়ক, কাৰিকৰ, কাঠমিস্ত্ৰী আদিৰে গঠিত হয় আৰু এই শ্ৰেণীটোৱে ক্ষুধা উপাদানটো প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। প্লেটোৱে মতপোষণ কৰিছিল যে যেতিয়া সমাজৰ প্ৰতিটো শ্ৰেণীয়ে আনৰ কাৰ্যত ব্যাঘাত নজন্মোৱাকৈ নিজৰ আৰোপিত কৰ্তব্যসমূহ পালন কৰে তেতিয়া প্ৰকৃত অৰ্থত সমাজত ন্যায় বৰ্তি থাকে। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে প্লেটোৰ ন্যায়ৰ তত্ত্বই কাৰ্যাত্মক বিশেষত্বক (specialisation of functions) প্ৰতিষ্ঠা কৰে যিয়ে সমাজৰ প্ৰতিটো শ্ৰেণীৰে স্ব-আৰোপিত কাৰ্যসমূহ সম্পন্ন কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। প্লেটোৰ মতে প্ৰকৃত ন্যায় কেৱল এখন আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰতহে বৰ্তি থাকে যিখন আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰ এজন দাৰ্শনিক ৰজাৰ আদৰ্শ জ্ঞান, সঠিক শিক্ষা, সাম্যবাদৰ নীতি, কাৰ্যাত্মক বিশেষত্বৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি গঢ় লৈ উঠে। প্লেটোৰ ন্যায়তত্ত্বই কেতবোৰ সমালোচনাৰ

সন্মুখীন হ'ব লগা হৈছিল। সেইসমূহ হ'ল—

- প্লেটোৱে দ্বন্দ্ব বা কাজিয়াৰ মীমাংসাৰ কাৰণে কোনোধৰণৰ আইন, আদালত বা ন্যায়িক সুবিধাৰ উল্লেখ কৰা নাই।
- এই তত্ত্বটোৱে ব্যক্তি আৰু সামাজিক নীতি-নিয়ম দুয়োটাকে এক স্থিৰ চৰিত্ৰ প্ৰদান কৰে। ই মতপোষণ কৰে যে এজন ব্যক্তিয়ে কেৱল নিজস্ব কৰ্মৰ মাজতে সন্তুষ্ট থাকিব লাগে।
- আধুনিক গণতান্ত্রিক ৰাষ্ট্রত ন্যায়ৰ অর্থ হ'ল সমানতা। কিন্তু প্লেটোৱে তেওঁৰ ন্যায়তত্ত্বৰ মাজেৰে সকলোৰে বাবে সমতা ব্যাখ্যা কৰা নাই।
- প্লেটোৰ ন্যায়তত্ত্বই এক দৃঢ় আৰু প্ৰকৃত শ্ৰম বিভাজনৰ প্ৰয়োজনীয়তাক দৰ্শায়, যিটো বৰ্তমানৰ আধুনিক ৰাষ্ট্রত প্ৰযোজ্য নহয়, কাৰণ বৰ্তমান সময়ৰ ৰাষ্ট্রসমূহত এক বৃহৎসংখ্যক জনসংখ্যা থাকে।

W অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১ ঃ প্লেটোৰ দুখন উল্লেখযোগ্য গ্ৰন্থৰ নাম লিখক।

.....

প্ৰশ্ন ২ ঃ প্লেটোৰ ন্যায়ৰ ধাৰণাটোৱে কার্যাত্মক বিশেষত্বক সমর্থন কৰিছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

১.৩.২ প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্রৰ তত্ত্ব

ইউটোপিয়ান ঃ ই হৈছে এনে এক ধাৰণা যি অতিমাত্রা কাল্পনিক আৰু যাক বাস্তৱত আহৰণ কৰিব নোৱাৰি।

প্লেটোৱে আদর্শ ৰাষ্ট্রৰ তত্ত্বটো তেওঁৰ বিখ্যাত গ্ৰন্থ "The Republic"-ত উল্লেখ কৰিছিল। প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্র কেইবাটাও প্রাথমিক নীতিৰ ওপৰত আধাৰিত আছিল, যেনে— মানুহৰ তিনিটা শ্রেণীকৰণ— শাসক শ্রেণী, সহায়কাৰী বা যোদ্ধা শ্রেণী আৰু উৎপাদক শ্রেণী ইত্যাদি; ন্যায়ৰ প্রতিষ্ঠা, ৰাষ্ট্রৰ নিয়মাধীন এক শিক্ষাব্যৱস্থা, সম্পত্তি আৰু পৰিয়ালৰ সাম্যবাদ।

প্লেটোৰ মতে ৰাষ্ট হ'ল মানৱীয় এককৰ এক অংশ আৰু ই তিনিটা উপাদানেৰে গঠিত, যেনে— যুক্তি, সাহস আৰু ক্ষুধা। এই তিনিটা উপাদানৰ সমান্তৰালকৈ তিনিটা মানৱীয় শ্রেণী আছে, যেনে— শাসক শ্রেণী, সহায়কাৰী আৰু উৎপাদক শ্রেণী। প্লেটোৱে এই তিনিটা শ্রেণীৰ মাজত কার্যাত্মক বিশেষত্ব আৰু শ্রমৰ বিভাজন হোৱাটো বিচাৰিছিল। যেতিয়া এই তিনিটা শ্রেণীয়ে আনৰ কার্যত ব্যাঘাত নজন্মোৱাকৈ নিজৰ কার্য পালন কৰে তেতিয়া সমাজত ন্যায় বর্তি থাকে। সেয়েহে, এখন আদর্শ ৰাষ্ট্রত এজন দার্শনিক ৰজাই ৰাজ্য শাসন কৰিব লাগে, সৈন্যসকলে ৰাষ্ট্রৰ সুৰক্ষাত ব্রতী হ'ব লাগে আৰু উৎপাদক শ্রেণীয়ে আনৰ বাবে খাদ্য আৰু আন প্রয়োজনীয় সামগ্রীৰ উৎপাদন কৰিব লাগে। প্লেটোৰ মতে, যদি সকলো ব্যক্তিয়ে আনৰ কার্যত ব্যাঘাত নজন্মাই কেৱল নিজৰ আৰোপিত কার্যসমূহে ভালদৰে পালন কৰিব পাৰে তেন্তে ৰাষ্ট্রত সুখ আৰু শান্তি বর্তি থাকিব। শাসক শ্রেণীৰ দার্শনিক ৰজাই ৰাষ্ট্রৰ নিয়মাধীন শিক্ষাব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা প্রয়োজনীয় কৌশল আৰু জ্ঞান লাভ কৰে। ৰাষ্ট্রৰ নিয়মাধীন শিক্ষাব্যৱস্থাই এখন আদর্শ ৰাষ্ট্রৰ জ্ঞানী আৰু গুণৱান নাগৰিক বিকশিত কৰাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে আৰু এখন আদর্শ ৰাষ্ট্রত সম্পত্তি আৰু পৰিয়ালৰ

সাম্যবাদ বর্তি থাকে। এই সাম্যবাদ ব্যৱস্থাৰ অধীনত, এজন দার্শনিক ৰজাৰ বা শাসক শ্রেণীৰ ব্যক্তিগত পৰিয়াল আৰু সম্পত্তিৰ প্রতি কোনো অধিকাৰ নাই। প্লেটোৱে পৰিয়াল আৰু সম্পত্তিৰ মোহে ৰাষ্ট্রৰ একতা আহৰণ কৰাৰ ক্ষেত্রত আটাইতকৈ ডাঙৰ বাধাৰ সৃষ্টি কৰে বুলি ধৰি লৈছিল। সেয়েহে, তেওঁ শাসক শ্রেণীৰ বাবে ব্যক্তিগত সম্পত্তি আৰু পৰিয়ালৰ সাম্যবাদৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছিল যাৰ অধীনত তেওঁলোকৰ নিজস্ব কোনো ব্যক্তিগত সম্পত্তি বা পৰিয়াল নাথাকিব আৰু শেষত, ইয়ে তেওঁলোকক ৰাষ্ট্রৰ স্বার্থৰ হকে নিজকে উৎসর্গিত কৰাৰ বাবে প্রেৰণা যোগাব।
প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্রতত্ত্বই কঠোৰ সমালোচনাৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হৈছিল। যেনে—

- প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্র হ'ল এক ***ইউটোপিয়ান (Utopian)*** ৰাজ্য। ইয়াক বাস্তৱত অনুধাৱন কৰিব নোৱাৰি। তেওঁৰ দার্শনিক ৰজাৰ ধাৰণা, সম্পত্তি আৰু পৰিয়ালৰ মাজত সাম্যবাদ ধাৰণা এইবোৰ হ'ল মানৱীয় প্রকৃতিৰ বিৰুদ্ধ।
- প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্রত আইনৰ কোনো সুবিধা নাছিল। দার্শনিক ৰজা কোনো আইনৰ অধীনস্থ নাছিল।
- প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্র আছিল অগণতান্ত্রিক। এনেকুৱা এখন ৰাষ্ট্রত সকলো ক্ষমতা হয় দার্শনিক ৰজাৰ হাতত নাইবা শাসক শ্রেণীৰ হাতত থাকে আৰু আন মানুহৰ মতক কোনো গুৰুত্ব দিয়া নহয়।

W অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৩ ঃ কোনখন কিতাপত প্লেটোৱে তেওঁৰ আদর্শ ৰাষ্ট্রৰ তত্ত্ব প্রদান কৰিছে?

.....

প্রশ্ন ৪ ঃ প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্রৰ যিকোনো দুটা নীতি উল্লেখ কৰক।

.....

.....

১.৪ এৰিষ্টটল

এৰিষ্টটল (384 খ্রীঃপূঃ-322 খ্রীঃপূঃ) তেওঁৰ গুৰু প্লেটোৰ দ্বাৰা বিশেষভাৱে প্রভাৱিত হৈছিল। ৰাজনৈতিক দর্শন সমৃদ্ধ কৰাৰ ক্ষেত্রত এৰিষ্টটলে যথেষ্ট অৱিহণা যোগাইছে। এক কথাত, এৰিষ্টটলক ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ পিতৃ বুলি অভিহিত কৰা হয়। এৰিষ্টটলৰ কেইখনমান দৰকাৰী কর্মৰাজি হ'ল— "দ্য পলিটিক্স" *(The Politics)* "দ্যা কনষ্টিটিউচন অৱ এথেনচ্" *(The Constitution of Athens),* "অ'ৰগেনণ" *(Organon),* ইত্যাদি।

১.৪.১ এৰিষ্টটলৰ নাগৰিকত্বৰ তত্ত্ব

এৰিষ্টটলে নাগৰিকত্ব সম্পর্কে তেওঁৰ ধাৰণা "The Politics" নামৰ গ্রন্থখনত আলোচনা কৰিছিল। এৰিষ্টটলে নাগৰিকৰ মর্যাদা সীমিত সংখ্যক লোকক প্রদান কৰাৰ সপক্ষেহে মত দিছিল। এৰিষ্টটলৰ মতে, "ৰাষ্ট্রৰ সুপৰিকল্পিত আৰু ন্যায়িক কার্যাৱলীত অংশগ্রহণ কৰিবলৈ এক উচ্চ নৈতিকতা আৰু বৌদ্ধিক উৎকর্ষতাৰ প্রয়োজন।" (ৰাজনৈতিক তত্ত্ব, অধ্যাপক পূর্ণানন্দ গগৈ, বনলতা প্রকাশন,

গুৱাহাটী;2007]¼ এৰিষ্টটলে আঙুলিয়াই দিছিল যে ৰাষ্ট্ৰত বাস কৰা সকলো লোক নাগৰিক নহয়। তেওঁ কেইটামান শ্ৰেণীৰ জনসাধাৰণক নাগৰিকত্বৰ পৰিধিৰপৰা বাদ দিছিল। তেওঁ নাগৰিকৰ কেইটামান বিশেষ বৈশিষ্ট্যৰ উল্লেখ কৰিছিল। এৰিষ্টটলৰ মতে, যিজন ব্যক্তিয়ে ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰশাসনিক আৰু ন্যায়িক কাম-কাজত অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে তেওঁ ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ নাগৰিক হ'ব পাৰে। এজন নাগৰিক জ্ঞানী আৰু বুধিয়ক হোৱাৰ লগতে শাসন কৰিবলৈ আৰু শাসিত হ'বলৈ সকলো ধৰণৰ সক্ষমতা থাকিব লাগে। এজন নাগৰিকে সামাজিক দায়িত্ব সুকলমে পালন কৰিবলৈ সকলো সক্ষমতা থাকিব লাগে। তেওঁৰ অৱসৰ বিনোদনৰ অধিকাৰীও হ'ব লাগে যাতে তেওঁ সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু ন্যায়িক দায়িত্বসমূহ সুচাৰুৰূপে পালন কৰিব পাৰে। এৰিষ্টটলৰ মতে, এজন নাগৰিকে সম্পত্তি আৰু দাসত্বৰ অধিকাৰী হোৱাৰ লগতে অৰ্থনৈতিক দুচিন্তাৰ পৰা মুক্ত হোৱা উচিত।

এৰিষ্টটলে কেইটামান বিশেষ শ্ৰেণীৰ জনসাধাৰণক নাগৰিকত্বৰ পৰিধিৰ পৰা বাদ দিছিল। তেওঁ মত দিছিল যে মহিলা, শিশু, দাস, কৃষক, শ্ৰমিক আৰু কাৰিকৰসকলক কোনো নাগৰিকত্ব প্ৰদান কৰিব নালাগে।

এৰিষ্টটলৰ নাগৰিকত্ব তত্ত্বক তলত দিয়া কাৰণসমূহত সমালোচনা কৰা হৈছিল—

- এৰিষ্টটলৰ নাগৰিক সম্পৰ্কে ধাৰণা কেৱল গ্ৰীক নগৰ ৰাষ্ট্ৰতহে প্ৰয়োগ কৰিব পৰা হৈছিল। আধুনিক ৰাষ্ট্ৰৰ ক্ষেত্ৰত ই প্ৰয়োগসাধ্য নহয়।
- এৰিষ্টটলৰ নাগৰিক তত্ত্ব সমতাৰ নীতিৰ বিপক্ষে আছিল। তেওঁ ৰাষ্ট্ৰৰ সকলো লোকক নাগৰিকত্ব প্ৰদান কৰাৰ সপক্ষে নাছিল।
- এৰিষ্টটলৰ নাগৰিক তত্ত্বই সমাজৰ এক বৃহৎ সংখ্যক লোকক ৰাজনৈতিক সচেতনতা প্ৰদান কৰাৰ পৰা বিৰত ৰাখিছিল। কাৰণ, ৰাষ্ট্ৰৰ কাৰ্যসমূহত অংশগ্ৰহণ নকৰাকৈ জনসাধাৰণে চৰকাৰৰ কাৰ্যাৱলীসমূহৰ বিষয়ে কোনো জ্ঞান আহৰণ কৰিব নোৱাৰে।

W অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৫ ঃ এৰিষ্টটলৰ যিকোনো দুখন গুৰুত্বপূৰ্ণ গ্ৰন্থৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

প্ৰশ্ন ৬ ঃ এৰিষ্টটলে উল্লেখ কৰা নাগৰিকৰ যিকোনো দুটা গুণ লিখক।

.....

.....

১.৪.২ এৰিষ্টটলৰ বিপ্লৱৰ তত্ত্ব

এৰিষ্টটলে বিপ্লৱৰ তত্ত্বটো তেওঁৰ *The Politics* নামৰ গ্ৰন্থখনত আলোচনা কৰিছে। ৰাষ্ট্ৰৰ শাসন ব্যৱস্থাৰ সঘনাই পৰিৱৰ্তন, ৰাজনৈতিক জীৱনৰ অৱক্ষয় আৰু অৱনতিয়ে এৰিষ্টটলক বিপ্লৱ সম্পৰ্কে আৰু ইয়াৰ কাৰণ আৰু উপায় সম্পৰ্কে মত প্ৰকাশ কৰিবলৈ বাধ্য কৰিছিল। এৰিষ্টটলে বিপ্লৱক দুটা ভাগত ভাগ কৰিছিল— সম্পূৰ্ণ বিপ্লৱ আৰু আংশিক বিপ্লৱ। সম্পূৰ্ণ বিপ্লৱে সংবিধানৰ সম্পূৰ্ণ পৰিৱৰ্তনক বুজায় আৰু আংশিক বিপ্লৱত সংবিধানৰ পৰিৱৰ্তে শাসকীয় কৰ্তৃপক্ষৰ ক্ষেত্ৰত সংঘটিত হোৱা পৰিৱৰ্তনক বুজায়। এৰিষ্টটলে বিপ্লৱৰ সাধাৰণ আৰু বিশেষ কাৰণসমূহ চিনাক্ত কৰিছিল।

➢ বিপ্লৱৰ সাধাৰণ কাৰণ

গণবিক্ষোভ ঃ কোনো ৰাষ্ট্ৰৰ শাসনকৰ্তা অথবা কৰ্তৃপক্ষৰ বিৰুদ্ধে বিপ্লৱৰ আহ্বান জনাই দিয়া ভাষণ অথবা কাৰ্য।

- প্ৰথম কাৰণটোৰ উৎপত্তি হয় ন্যায়ৰ নীতিসমূহৰ বিভিন্ন ব্যাখ্যাৰ ফলত। বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ ব্যক্তিয়ে প্ৰদান কৰা ভিন্ন ধাৰণাসমূহে মতাদ্বন্দ্ব সৃষ্টি কৰে আৰু ইয়াৰ ফলত বৈপ্লৱিক অৱস্থা এটাৰ সৃষ্টি কৰে।
- দ্বিতীয়তে, বিপ্লৱ সংঘটিত হয় যেতিয়া ব্যক্তি এজনে অসন্মানত ভোগে আৰু যেতিয়া তেওঁলোকে আনক সন্মান ভোগ কৰা দেখে।
- তৃতীয়তে, যদি এজন ব্যক্তিয়ে বা কেইবাজনো ব্যক্তিয়ে এনেকুৱা এক ক্ষমতাৰ স্থান দখল কৰে, যিটো ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে বহুত উচ্চ পৰ্যায়ৰ হয়, তেতিয়া বৈপ্লৱিক অৱস্থাৰ সৃষ্টি হয়।
- চতুৰ্থতে, ভয়ে ***গণবিক্ষোভৰ*** উৎপত্তি ঘটায়। যিসকল দোষী ব্যক্তিয়ে শাস্তিলৈ ভয় কৰে আৰু যিসকল ব্যক্তিয়ে ভুল কাৰ্যকলাপৰ বাবে শাস্তি পায় তেওঁলোকে গণবিক্ষোভৰ উৎপত্তি ঘটাব পাৰে।
- পঞ্চমতে, ৰাষ্ট্ৰৰ কোনো এক অংশৰ অসমানুপাতিক বৃদ্ধিয়েও বিপ্লৱৰ আন এক কাৰণ হ'ব পাৰে।
- ষষ্ঠতে, নিৰ্বাচনী ষড়যন্ত্ৰসমূহেও বিপ্লৱৰ বাবে কেতিয়াবা দায়ী হয়।
- সপ্তমতে, ইচ্ছাকৃত অৱমাননা, সন্দেহযুক্ত চৰিত্ৰৰ ব্যক্তিৰ নিযুক্তি অথবা উচ্চ কৰ্তৃপক্ষৰ প্ৰতি সন্দেহযুক্ত বিশ্বাসপৰায়ণতা আৰু সঠিক সময়ত সংবিধানৰ তুচ্ছ পৰিৱৰ্তনমূহৰ প্ৰতি অৱজ্ঞা আদিয়েও বৈপ্লৱিক অৱস্থাৰ সূচনা কৰিব পাৰে।
- অষ্টমতে, ব্যক্তিৰ মাজত বিভিন্নতাইও বিপ্লৱৰ জন্ম দিব পাৰে।

➢ বিপ্লৱৰ বিশেষ কাৰণ

- প্ৰথম কাৰণটো হ'ল অসন্মান আৰু অৰ্থলিপ্সা। এৰিষ্টটলৰ মতে, যেতিয়া ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ মূল দণ্ডাধীশসকল ধৃষ্ট আৰু লোভী হয়, তেতিয়া তেওঁলোকে ইজনে-সিজনৰ বিৰুদ্ধে ষড়যন্ত্ৰ কৰাৰ উপৰিও যিখন সংবিধানৰ পৰা ক্ষমতা লাভ কৰিছে সেইখনৰ প্ৰতিও ষড়যন্ত্ৰ কৰিব পাৰে আৰু লগতে তেওঁলোকৰ নিজস্ব স্বাৰ্থসমূহ জণগনৰ স্বাৰ্থৰ মূল্যত লাভ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব পাৰে।
- দ্বিতীয়তে, অভিজাত শ্ৰেণীত বিপ্লৱ তেতিয়াহে সম্ভৱ হয়, যেতিয়া ক্ষমতা কিছুসংখ্যকৰ হাততহে সন্নিৰিষ্ট হয়, নাইবা উচ্চ ক্ষমতাৰ কিছুমান ব্যক্তিক দুৰ্ব্যৱহাৰ কৰা হয় নাইবা উচ্চ ক্ষমতা আৰু উচ্চ সন্মানৰ ব্যক্তি এজনক তেওঁৰ ক্ষমতা বা স্থানৰ পৰা আঁতৰ কৰা হয়। কিন্তু আভিজাত্যৰ প্ৰকৃত পতন প্ৰধানত ন্যায়ৰ নীতিৰ পৰা আঁতৰ হ'লেহে সম্ভৱ হয়। ৰাজতন্ত্ৰত অৱজ্ঞাৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা অসন্তুষ্টি, ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ***বাজেয়াপ্তকৰণ,*** ব্যক্তিসকলৰ অন্যায় ভাব প্ৰদৰ্শন, মৰ্যাদা হানিৰ প্ৰতি ভয় আৰু লোভ আদিয়েও বৈপ্লৱিক অৱস্থাৰ সূচনা কৰে। স্বৈৰতন্ত্ৰৰ ক্ষেত্ৰতো একেই অৱস্থাই বিপ্লৱৰ সৃষ্টি কৰে।

বাজেয়াপ্ত ঃ কৰ্তৃপক্ষৰ দ্বাৰা বা অধীনত সম্পত্তি কাঢ়ি লোৱা

➢ বিপ্লৱৰ প্ৰতিৰোধ

এৰিষ্টটলৰ মতে, বিপ্লৱৰ প্ৰতিৰোধ কৰিবলৈ দুটা পদ্ধতি অৱলম্বন কৰিব পাৰি— সাধাৰণ আৰু বিশেষ।

- **সাধাৰণ পদ্ধতি ঃ** এৰিষ্টটলৰ মতে, আটাইতকৈ দৰকাৰী বস্তু হ'ল আইনৰ প্ৰতি বিশ্বাসী হৈ থকাৰ আগ্ৰহ বজাই ৰখা আৰু পৰিৱৰ্তনৰ আৱশ্যণিসমূহ সযতনে পৰ্যবেক্ষণ কৰা।

অত্যাধিক ব্যৱস্থা লোৱাৰ পৰা আঁতৰত থকা উচিত যিহেতু ইয়ে বাধা আৰু অবাধ্যতাৰ সূচনা কৰে। দ্বিতীয়তে, এজন ব্যক্তিৰ বা এটা শ্রেণীৰ ব্যক্তিৰ হাততে সকলো ক্ষমতা সমর্পিত কৰিব নালাগে। তৃতীয়তে, সন্মান, অর্থ সকলোৰে মাজতে সমানে ভাগ হ'ব লাগে কাৰণ অর্থ আৰু সন্মানৰ অসমান ভাগ বটোৱাৰাই ব্যক্তি এজনক বিদ্রোহৰ ফালে লৈ যাব পাৰে। চতুর্থতে, ৰাজনৈতিক কার্যালয় প্রতিজন ব্যক্তিৰে ঢুকি পোৱা দূৰত্বৰ ভিতৰতে অৱস্থিত হ'ব লাগে যাতে প্রত্যেকেই নিজৰ দায়িত্বসমূহ পালন কৰিব পাৰে। নিম্ন পর্যায়ৰ কার্যালয়সমূহ দূৰত অৱস্থিত হ'ব লাগে আৰু উচ্চ পর্যায়ৰ কার্যালয়সমূহ ওচৰত অৱস্থিত হ'ব লাগে। অচিনাকি ব্যক্তি এজনক সাধাৰণতে কার্যালয়ৰ দায়িত্ব প্রদান কৰি নালাগে। ক্ষমতাৰ একচেটিয়া ব্যৱহাৰ কোনো এক বিশেষ শ্রেণীৰ নাগৰিকক প্রদান কৰিব নালাগে। ৰাষ্ট্রৰ চৰকাৰখন সুশৃংখল হ'ব লাগে যাতে ক্ষমতাত থকা ব্যক্তিসকলে কোনোধৰণৰ বেআইনী কাম কৰিব নোৱাৰে। পঞ্চমতে, জণগনৰ ৰাজহৰ চোৱা-চিতাৰ দায়িত্ব জণগনৰ ওপৰতে দিব লাগে। ষষ্ঠতে, জনসাধাৰণৰ মাজত শিক্ষাৰ প্রচাৰ কৰাৰ লগতে তেওঁলোকে সংবিধানৰ সৈতে সুপৰিচিত হ'ব লাগে। শিক্ষাই জনসাধাৰণৰ মাজত একতাৰ ভাব জগাই তোলে। সপ্তমতে, স্বল্পতন্ত্র আৰু গণতন্ত্রত, শাসকীয় সংখ্যাগৰিষ্ঠ আৰু সংখ্যালঘু গোষ্ঠীক উচ্চ পদবীৰ বাহিৰে আন সকলো সার্বজনীন কার্যালয়সমূহত সমান অংশ আৰু সমান আদৰ প্রদান কৰা উচিত। উচ্চ পদবীৰ কার্যালয়সমূহ প্রশাসনিক অভিজ্ঞতাসম্পন্ন, চৰিত্র আৰু ব্যৱহাৰৰ সামঞ্জস্যতাসম্পন্ন আৰু সংবিধানৰ প্রতি বিশ্বাসী ব্যক্তিসকলক প্রদান কৰিব লাগে। অষ্টমতে, গণতন্ত্রত ধনৱানসকলৰ সম্পত্তি আৰু স্বল্পতন্ত্রত দুখীয়া শ্রেণীৰ অধিকাৰ আৰু মর্যাদাৰ শ্রদ্ধা কৰা উচিত।

- **বিশেষ পদ্ধতি ঃ** পোনপ্রথমে গণতন্ত্রত ধনৱানসকল শোষিত হ'ব নালাগে আৰু তেওঁলোকৰ সম্পত্তি সুৰক্ষিত হ'ব লাগে। দ্বিতীয়তে, স্বল্পতন্ত্রত, দুখীয়াসকলক এক বিশেষ পৰিয়ালৰ মনযোগ প্রদান কৰিব লাগে। তেওঁলোকক ধনী শ্রেণীৰ শোষণৰ পৰা সুৰক্ষা প্রদান কৰিব লাগে। তৃতীয়তে, আভিজাত্যত মর্যাদা আৰু পদবীৰ সমান ভাগ বটোৱাৰা হ'ব লাগে আৰু বিতৰণ ন্যায়ৰ নীতিসমূহ মানি চলিব লাগে। চতুর্থতে, ৰাজতন্ত্রত এক সংযম বা ধৈর্যৰ ৰাজনীতি আদৰিব লাগে। উৎকৃষ্ট প্রশাসনৰ সুবিধা, জনমতৰ সপক্ষে গুৰুত্ব দি আৰু গুণৱানসকলক সন্মান প্রদর্শনৰ জৰিয়তে বিপ্লৱ প্রতিৰোধ কৰিব পাৰি।

W অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৭ ঃ এৰিষ্টটলে তেওঁৰ বিপ্লৱৰ তত্ত্বটো ..... গ্রন্থখনত আলোচনা কৰিছিল। (খালী ঠাই পূৰ কৰক)

প্রশ্ন ৮ ঃ এৰিষ্টটলে উল্লেখ কৰা দুইধৰণৰ বিপ্লৱ কি কি আছিল?

.....

প্রশ্ন ৯ ঃ বিপ্লৱৰ যিকোনো দুটা সাধাৰণ কাৰণ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

১.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- গ্রীক ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদ প্লেটোৱে ৰাজনৈতিক বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্রখনলৈ বৃহৎ অৰিহণা আগবঢ়াইছে। তেওঁৰ কিছুমান অৰিহণা হ'ল— ন্যায়তত্ত্ব, শিক্ষাতত্ত্ব, সাম্যবাদৰ তত্ত্ব আৰু আদর্শ ৰাষ্ট্রৰ তত্ত্ব।
- ন্যায়তত্ত্বৰ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ গৈ প্লেটোৱে কৈছিল যে মানৱ একক তিনিটা উপাদানযুক্ত— যুক্তি, সাহস আৰু ক্ষুধা। মানৱীয় প্রকৃতিৰ এই তিনিটা উপাদানৰ সৈতে সংগতি ৰাখি সামাজিক জীৱৰো তিনিটা শ্রেণীবিভাজন কৰিব পাৰি— দার্শনিক শ্রেণী বা শাসক শ্রেণী যিয়ে যুক্তিৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে, সহায়কাৰী বা যোদ্ধা শ্রেণী যিয়ে সাহসৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে আৰু শ্রমিক শ্রেণী যিয়ে ক্ষুধাক দর্শায়।
- প্লেটোৱে কৈছিল যে যেতিয়া সমাজৰ প্রত্যেকটো শ্রেণীয়ে নিজা কর্তব্যসমূহ ভালদৰে পালন কৰে আৰু আনৰ কর্তব্যত কোনো বাধাৰ সৃষ্টি নকৰে তেতিয়া সমাজত প্রকৃত অর্থত ন্যায় বর্তি থাকে। অর্থাৎ, প্লেটোৰ ন্যায়তত্ত্বই কার্যাত্মক বিশেষত্বক গুৰুত্ব প্রদান কৰে।
- প্লেটোৱে কেতবোৰ প্রাথমিক নীতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আদর্শ ৰাষ্ট্রৰ তত্ত্বটো ব্যাখ্যা কৰিছিল, যেনে— ব্যক্তিসকলৰ তিনিটা শ্রেণীত শ্রেণীবিভাজন— শাসক শ্রেণী, সহায়কাৰী আৰু উৎপাদক শ্রেণী, ন্যায় প্রতিষ্ঠা, ৰাষ্ট্র পৰিচালিত শিক্ষা ব্যৱস্থা, সম্পত্তি আৰু পৰিয়ালৰ সাম্যবাদ।
- আন এজন গ্রীক দার্শনিক এৰিষ্টটলেও ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্রখনত এক বিশেষ অৰিহণা আগবঢ়াইছিল। তেওঁক ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ পিতৃ বুলি অভিহিত কৰা হয়। তেওঁৰ কিছুমান দৰকাৰী অৰিহণা হ'ল— নাগৰিক তত্ত্ব, দাসত্ব তত্ত্ব, বিপ্লৱৰ তত্ত্ব আৰু আদর্শ ৰাষ্ট্রৰ তত্ত্ব।
- এৰিষ্টটলৰ নাগৰিক তত্ত্বই সীমিতসংখ্যক নাগৰিককহে নাগৰিকত্বৰ মর্যাদা প্রদান কৰিছিল। এৰিষ্টটলৰ মতে, যিজন ব্যক্তি জ্ঞানী আৰু বুধিয়ক হোৱাৰ লগতে প্রশাসনিক আৰু ন্যায়িক কাম-কাজত ভাগ লোৱাৰ সক্ষমতা থাকে আৰু যাৰ সামাজিক দায়িত্ব সম্পূর্ণ সুচাৰুৰূপে পৰিচালনা কৰাৰ ক্ষমতা থাকে তেওঁহে এখন ৰাষ্ট্রৰ নাগৰিক হ'ব পাৰে।
- বিপ্লৱৰ তত্ত্ব আলোচনা কৰোতে এৰিষ্টটলে বিপ্লৱক দুটা ভাগত বিভক্ত কৰিছিল— সম্পূর্ণ বিপ্লৱ আৰু আংশিক বিপ্লৱ। তেওঁ বিপ্লৱৰ সাধাৰণ আৰু বিশেষ কাৰণ কিছুমান চিনাক্ত কৰিছিল। ইয়াৰ উপৰিও তেওঁ বিপ্লৱ প্রতিৰোধৰ বাবে সাধাৰণ আৰু বিশেষ পদ্ধতি কিছুমানৰ উপদেশ দিছিল।

১.৬ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থঃ

1. Gogoi, Prof. P. (2007). *Degree political theory*. Guwahati: Banalata Publication.
2. Johari, J.C. (1994). *Traditions of political thought*. Bombay: Himalayan Publishing House.
3. Rao, V.V. (1998). *A history of political theories*. New Delhi: S. Chand and Company.
4. Sharma, R.P. (1984). *Western political thought*. New Delhi: Sterling Publications Ltd.

অসমীয়া গ্রন্থঃ

1] পাল, কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, প্ৰতুল চন্দ্ৰ [2005]¼ *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদ।* গুৱাহাটী ঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

K ১.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *The Republic*, *The Law*.

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *The Republic*।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) ন্যায়ৰ প্ৰতিষ্ঠা,
খ) ৰাষ্ট্ৰৰ নিয়মাধীন এক শিক্ষাব্যৱস্থা।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *The Politics*, *The Constitution of Athens*.

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) এজন নাগৰিক জ্ঞানী আৰু বুধিয়ক হোৱা উচিত আৰু শাসন কৰিবলৈ আৰু শাসিত হোৱাৰ ক্ষমতা থাকিব লাগে,
খ) এজন নাগৰিকে সামাজিক দায়িত্ব সুচাৰুৰূপে পালন কৰাৰ সক্ষমতা থকা উচিত।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ *The Politics*.

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সম্পূৰ্ণ বিপ্লৱ আৰু আংশিক বিপ্লৱ।

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) বিপ্লৱ তেতিয়া সংঘটিত হয় যেতিয়া ব্যক্তি এজনে নিজে অপমানিত অনুভৱ কৰে বা আনক সন্মানিত হোৱা দেখে।
খ) যদি এজন ব্যক্তি বা কেইবাজনো ব্যক্তিয়ে এনেকুৱা এক ক্ষমতাৰ স্থান দখল কৰে যিটো ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে বহুত উচ্চ পৰ্যায়ৰ হয়, তেতিয়া বৈপ্লৱিক অৱস্থাৰ সৃষ্টি হয়।

M ১.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ঃ ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ পিতৃ বুলি কাক অভিহিত কৰা হয়?

প্ৰশ্ন ২ঃ কোনখন গ্ৰন্থত এৰিষ্টটলে তেওঁৰ নাগৰিকত্বৰ তত্ত্ব আলোচনা কৰিছিল?

প্ৰশ্ন ৩ঃ এৰিষ্টটলে ব্যাখ্যা কৰা বিপ্লৱৰ যিকোনো দুটা বিশেষ কাৰণ উল্লেখ কৰক।

খ) চুটি প্ৰশ্ন (150 শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ প্লেটোৰ ন্যায়তত্ত্ব সম্পৰ্কে সংক্ষেপে লিখক।

প্ৰশ্ন ২ঃ প্লেটোৰ আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰৰ তত্ত্বটোৰ প্ৰাসংগিকতা সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ঃ এৰিষ্টটলৰ নাগৰিকত্ব তত্ত্ব সম্পৰ্কে লিখক।

গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন [300–500 শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ঃ প্লেটোৰ ন্যায়তত্ত্ব সমালোচনামুলকভাৱে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ২ঃ এৰিষ্টটলৰ বিপ্লৱৰ তত্ত্বটো আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৩ঃ প্লেটোৰ আদর্শ ৰাষ্ট্রৰ তত্ত্বটো পৰীক্ষা কৰক।

****